УДК 364.3:314.151.3-054.73]:351.84-043.84](045)

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Карпич Ірина, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доценткаа кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
ORCID: 0000-0001-5658-0081
E-mail: irina.karpich@ukr.net

У статті здійснено аналіз державної політики щодо соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб. Висвітлено поняття «внутрішньо переміщена особа». Проаналізовано нормативно-правові документи щодо соціального забезпечення ВПО. Встановлено, що основним документом, який регулює основи соціального захисту ВПО є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». З'ясовано, що державна політика у сфері соціального забезпечення ВПО спрямована на нормативно-правове врегулювання, соціальний захист, фінансову підтримку та реалізація заходів з інтеграції означеної категорії осіб у територіальні громади.

Ключові слова: *держава, державна політика, політика, соціальне забезпечення, внутрішньо переміщені особи, соціальний захист, соціальна підтримка, соціальна допомога, складні життєві ситуації*

IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE SPHERE OF SOCIAL SECURITY OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Karpych Iryna, PhD in Pegagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-5658-0081
E-mail: irina.karpich@ukr.net

The article analyzes state policy on social security of internally displaced persons. The concept of "internally displaced person" is highlighted. Regulatory and legal documents regarding social security of internally displaced persons were analyzed. It has been established that the main document regulating the basic rights and obligations of internally displaced persons; the procedure for their registration, social protection and receipt of assistance, etc., is the Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons." It was found that the state policy in the field of social security of internally displaced persons is aimed at regulatory and legal regulation, social protection, financial support and implementation of measures to integrate the specified category of persons into territorial communities through the implementation of a number of programs, in particular: monthly targeted assistance to cover living expenses, including payment for housing and utilities; assistance in the field of employment, including promotion of employment, retraining and support for self-employment; medical care on the basis of equal access to state medical institutions; educational programs that provide educational opportunities for children and adults from among internally displaced persons; housing programs aimed at providing temporary housing or compensation payments for rent; social adaptation and psychological support programs; development of local initiatives and support for the entrepreneurial activities of IDPs; ensuring equal access to social and administrative services.

Keywords: state, state policy, politics, social security, internally displaced persons, social protection, social support, social assistance, difficult life situations.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Негативні події, які останніми роками сколихнули Україну, зумовили значне збільшення кількості населення країни, які опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО). Зокрема значна частина населення опинилися у ситуації, які потребували негайної зміни місця проживання, що зумовило потребу в допомозі та підтримці означеної категорії осіб як матеріальної, фінансової, соціально-психологічної тощо.

Вище означене викликало необхідність вжиття заходів з боку держави щодо соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджуваній нами темі присвячено чимало праць учених різних галузей наук, які вивчали різні аспекти проблеми: О. Балакірєва, Д. Ткач, І. Зверєва, О. Ольхович, О. Романова, О. Панок, І Поліщук, М. Чічкань та ін.

Зокрема, М. Чічкань досліджував сучасний стан державної політики у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Також науковцем було проаналізовано діяльність держави у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та виділено її основні напрямки [13].

Аналізу основних положень нормативно-правових актів у сфері соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб присвячено працю О. Романової [10].

Павлюк Т., Середницька Л. розкривають теоретичні засади соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та пропонують підходи до формування механізму соціальної підтримки означеної категорії осіб в України [7].

Проте, зважаючи на продовження воєнного стану в Україні, кількість внутрішньо переміщених осіб систематично збільшується, тому актуальність подальшого та детального вивчення означеного питання не викликає сумнівів.

Мета статті – здійснити аналіз державної політики щодо соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Україні термін «внутрішньо переміщена особа» почав широко використовуватися з 2014 року, причиною чого став початок збройного конфлікту росії проти нашої країни.

У Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» зазначається, що внутрішньо переміщена особа є «…громадянином України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру…» [8].

У Керівних принципах УВКБ ООН з питань переміщення осіб саме в середині країни, означені особи, визначаються як «…люди або групи таких людей, що були змушені були рятуватися втечею або покинути свої домівки або місця проживання, через або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації насильства, порушень прав людини або стихійних лих, техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно-визнаний державний кордон своєї країни…» [5].

Відповідно до статистики, яка оприлюднена Інформаційно-обчислювальним центром Міністерства соціальної політики, станом на жовтень місяць 2024 року кількість переселенців в Україні становить понад 4,6 млн осіб (найбільше внутрішньо переміщених осіб зареєстровано у Донецькій та Харківській областях). Так, станом на 22 жовтня 2024 року в Україні офіційно зареєстровано 4 646 735 внутрішньо переміщених осіб.

Серед них 59,9% складають жінки (2 782 325), 40,1% – чоловіки (1 864 410 осіб). Також серед внутрішніх переселенців зареєстровано близько 906 тисяч дітей [6].

Для порівняння, станом до 24 лютого 2022 р. в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб було зареєстровано 1470072 внутрішньо переміщених осіб [6].

Систематичне зростання кількості населення з числа внутрішньо переміщених осіб спричинило значне навантаження на соціальну інфраструктуру, та викликало потребу в оптимізації й інтенсифікації діяльності закладів соціальної сфери, нормативно-правового врегулювання зазначеної проблеми. У зв'язку з цим державна влада відреагувала на проблему, в результаті чого уведено в дію низку законодавчих документів [2, с. 136].

Основним нормативно-правовим актом, що регулює права та обов'язки ВПО; порядок їх реєстрації, соціального захисту та отримання допомоги; спеціальні умови для працевлаштування, медичного обслуговування та освіти тощо, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [8], який став основою у напрямку вирішення проблем внутрішньо-переміщених осіб та забезпечення їх необхідним доступом до своїх нагальних потреб (зокрема житлом, харчуванням, медичною допомогою та освітою). Також важливу роль відіграють Постанови Кабінету Міністрів України, які деталізують механізми надання допомоги та підтримки означеній категорії осіб [6].

Враховуючи той факт, що внутрішньо переміщені особи є однією з найуразливіших категорій населення, тому дана категорія потребує комплексної державної допомоги та підтримки.

Законом України «Про соціальні послуги» (2019) визначено порядок надання соціальних послуг для потребуючих сімей та осіб, та спрямований

на запобігання, подолання або мінімізацію негативних наслідків складних життєвих обставин, зокрема викликані війною [9].

Для забезпечення надання соціальної підтримки внутрішньо переміщеним особам було прийнято Постанову КМУ №505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» [2, с. 136-37]. Проте, згадана Постанова втрачає чинність у зв'язку із прийняттям Постанови КМУ №332 від 20.03.2022 р. «Про деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» [4].

Відповідно до зазначеної Постанови затверджено «Порядок надання допомоги внутрішньо переміщеним особам», в якому говориться, що «…право на отримання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам мають особи, які: перемістилися (повторно перемістилися) з територій, включених до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих; особи у яких житло зруйноване або непридатне для проживання; діти, які народилася у внутрішньо переміщеної особи, відомості про яких включено до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб…» [4].

Як зазначається у «Порядку надання допомоги внутрішньо переміщеним особам», допомога призначається на шість місяців на сім'ю, яка вперше звернулася за призначенням допомоги, та виплачується щомісяця одному з членів сім'ї у такому розмірі: для осіб з інвалідністю та дітей – 3000 гривень; для інших осіб – 2000 гривень [4].

Допомога призначається на кожного члена сім'ї, відомості про якого включено до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб [4].

Згідно з Постановою КМУ №94 від 26.01.2024 р. «Про деякі питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих

категорій осіб» «…виплата допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам продовжується автоматично з 1 лютого 2024 р. на один місяць без додаткового звернення для осіб, у яких у січні 2024 р. закінчився шестимісячний період отримання такої допомоги…» [2].

Варто зазначити, що до 2022 року основним напрямом державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб досягалася через усунення перешкод у реалізації їх прав та свобод, забезпечення доступу до адміністративних, соціальних, культурних та інших послуг, а також створення умов для розвитку потенціалу та посилення спроможності приймаючих територіальних громадах. Проте починаючи вже з 24 лютого 2022 р. перед громадянами та державою в цілому постали нові виклики, які викликані повномасштабним вторгнення росії, внаслідок чого спостерігається постійне збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб [6].

Підкреслимо, що значна частина заходів, які вживалися державною владою до того часу, не повною мірою відповідали тодішній поточній ситуації. У зв’язку з цим постало нагальне завдання перед державною щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб – прийняття коротко- та середньострокових рішень, спрямованих на впровадження ефективних механізмів задоволення базових потреб людини та забезпечення доступу до послуг, посилення здатності громад щодо сприяння в адаптації внутрішньо переміщених осіб та ефективного реагування на нові виклики, раціонального використання ресурсів громад і бюджетів на усіх рівнях, а також підтримка осіб, які мають намір повернутися до покинутого місця проживання [6].

З цією метою у 2023 році було схвалено Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 р., яка спрямована на «…зменшення впливу негативних наслідків для внутрішньо переміщених осіб, які на законних підставах перебувають на території

України, шляхом запровадження комплексних та дієвих механізмів державного реагування на виклики, які виникають з моменту прийняття особою рішення про переміщення, в ході її соціальної адаптації та інтеграції в приймаючий громаді, а також у разі добровільного повернення особи до покинутого місця проживання та її реінтеграції…» [11].

Для успішної реалізації Стратегії було визначено стратегічні цілі та шляхи розв'язання проблем, які ґрунтувалися на оцінці викликів, що пов'язані з процесом та результатом реалізації коротко- і середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення [11].

Серед стратегічних цілей було визначено: «…посилення спроможності держави у реагуванні на виклики внутрішнього переміщення та забезпечення умов для реалізації державної політики у сфері внутрішнього переміщення; створення умов для безпечного переміщення осіб з населених пунктів, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій, та задоволення їх гуманітарних потреб; сприяння адаптації внутрішньо переміщених осіб на новому місці проживання безпосередньо після внутрішнього переміщення; сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб шляхом створення умов для розвитку потенціалу, посилення спроможності приймаючих територіальних громад; підтримка безпечного повернення до покинутого місця проживання та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб…» [11].

Відповідно до зазначених цілей було розроблено операційних план заходів щодо реалізації Стратегії [11].

З-поміж інших нормативно-правових документів, які регулюють захист прав ВПО, можна назвати ще й такі: Кодекс цивільного захисту України; Податковий кодекс України; Закони України «Про відпустки», «Про громадянство України», «Про звернення громадян», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з

тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про вищу освіту», «Про охорону дитинства» тощо [3].

Крім того, доцільно вказати документи, що складають правове підгрунття соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, зокрема: Конвенція ООН про права дитини; Загальна декларація прав людини; Закони України «Про охорону дитинства, «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»; Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України (затверджено наказом Мінмолодьспорту 09.09.2005 №1965) та ін. [3].

Тож, чинне законодавство України визначає низку прав для внутрішньо переміщених осіб, передусім: на отримання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг; на отримання всіх соціальних виплат і соціального забезпечення, встановлених законодавством для громадян України (за наявності довідки внутрішньо переміщеної особи); на реалізацію прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, державне соціальне страхування у разі безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинило втрату працездатності, на отримання соціальних послуг і соціальної допомоги; право на отримання статусу безробітного; на оформлення документів, що засвідчують особу, за місцем фактичного проживання; право на продовження здобуття певного освітнього рівня (дошкільна, шкільна, середньо-спеціальна, вища освіта) на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету або інших джерел фінансування; право на отримання соціальної стипендії студентами з числа внутрішньо переміщених осіб; право на участь в державній програмі «Доступне житло» (якщо такі громадяни не мають у власності іншої житлової

нерухомості крім тієї, що розташована на тимчасово неконтрольованій території, мають право брати участь у такій державній програмі); право на реєстрацію підприємницької діяльності за місцем фактичного проживання на території України; право голосувати на виборах і референдума; право на сприяння в наданні кредитів на придбання земельних ділянок і житла; право на отримання комунальних послуг; право на безкоштовне тимчасове проживання та інші права визначені українським законодавством [1].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, можна підсумувати, що реалізація державної політики України щодо соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб передбачає правове регулювання, механізми соціального захисту, фінансову підтримку та заходи щодо інтеграції означеної категорії осіб у приймаючій громаді. Органами державної влади реалізується ціла низка програм щодо соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, зокрема: щомісячна адресна допомога для покриття витрат на проживання, включаючи оплату житла та комунальних послуг; допомога у сфері зайнятості, включаючи сприяння працевлаштуванню, перекваліфікацію та підтримку самозайнятості; медичне обслуговування на умовах рівного доступу до державних медичних закладів; освітні програми, які забезпечують можливості навчання для дітей та дорослих із числа внутрішньо переміщених осіб; житлові програми, які спрямовані на надання тимчасового житла або компенсаційних виплат за оренду.

Крім того, важливим напрямком державної політики є сприяння соціальній адаптації внутрішньо переміщених осіб, яка реалізується у тісній співпраці з міжнародними організаціями через вжиття наступних заходів: програми соціальної адаптації та психологічної підтримки; розвиток місцевих ініціатив та підтримка підприємницької діяльності ВПО; забезпечення рівного доступу до соціальних та адміністративних послуг.

Отже, ефективна реалізація державної політики щодо соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб є вагомим фактором забезпечення соціальної стабільності держави та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у суспільство.

Перспективами подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні проблем внутрішньо переміщених осіб щодо отримання державної соціальної допомоги та підтримки тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Береженна О. Права внутрішньо переміщених осіб. Режим доступу: https://legalclinics.in.ua/consult/consultation-21-03-2020-7/
2. Бриндіков Ю.Л. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в системі соціальних служб (приклад Хмельницького міського центру соціальних служб). Інноваційна педагогіка. Випуск 63. Том 2. 2023. С. 135–140.
3. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»]. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
4. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text
5. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни (документ ООН E/CN.4/1998/53/Add/2 F) ратифіковано Україною 17.04.1998. Режим доступу: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf
6. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. Режим доступу : https://www.msp.gov.ua/

7. Павлюк Т., Середницька Л. Соціальна підтримка та соціальні послуги внутрішньо переміщеним особам в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. В. 50. С. 50–58.

8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#top

9. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII : станом на 20 вересня 2024 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 21.08.2024).

10. Романова О. Правові реалії регулювання соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. №4. С. 60–63.

11. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 р. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text

12. Чічкань М. В. Державна політика у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в україні: актуальні питання. *Право і суспільство*. 2022. №5. С. 122–126.

REFERENCES

1. Berezhenna O. (2020) Prava vnutrishn′o peremishchenykh osib. URL: https://legalclinics.in.ua/consult/consultation-21-03-2020-7/ [in Ukrainian].

2. Bryndikov YU.L. (2023) Sotsial′na robota z vnutrishn′o peremishchenymy osobamy v systemi sotsial′nykh sluzhb (pryklad 3. 3. Khmel′nyts′koho mis′koho tsentru sotsial′nykh sluzhb). *Innovatsiyna pedahohika – Innovative pedagogy.* Issue 63, 135-140 [in Ukrainian].

3. Hryhorenko I. O., Savel′yeva N. M. (2017) Sotsial′na robota z vnutrishn′o peremishchenymy osobamy v suchasnykh umovakh: navch. posib.

[dlya stud. i mahistr. spets-tey «Sots. robota» i «Sots. pedahohika»]. Poltava : PNPU [in Ukrainian].

4. Some issues of payment of housing allowance to internally displaced persons: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 332 (2022 March 20). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

5. Kerivni pryntsypy OON z pytan vnutrishnoho peremishchennia vseredyni krainy. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf [in Ukrainian].

6. Ofitsiynyy sayt Ministerstva sotsial′noyi polityky Ukrayiny URL: https://www.msp.gov.ua/ [in Ukrainian].

7. Pavlyuk T., Serednyts′ka L. (2023) Sotsial′na pidtrymka ta sotsial′ni posluhy vnutrishn′o peremishchenym osobam v umovakh viyny. Ekonomika ta suspil′stvo – Economy and society. Issue 50. 50-58 [in Ukrainian].

8. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy redaktsiia vid 20.10.2014 p. № 1706-VII. (2014). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text

9. Pro sotsial'ni posluhy : Zakon Ukrayiny vid 17.01.2019 r. № 2671-VIII : stanom na 20 veresnya 2024 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text [in Ukrainian].

10. Romanova O. (2023) Pravovi realiyi rehulyuvannya sotsial′noho zabezpechennya vnutrishn′o peremishchenykh osib v Ukrayini. Chasopys Kyyivs′koho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law. №4. 60-63 [in Ukrainian].

11. Stratehiya derzhavnoyi polityky shchodo vnutrishn′oho peremishchennya na period do 2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text [in Ukrainian].

12. Chichkan′ M. V. (2022) Derzhavna polityka u sferi sotsial′noho zakhystu vnutrishn′o peremishchenykh osib v ukrayini: aktual′ni pytannya. Pravo i suspil′stvo – Law and society. №5. 122-126. [in Ukrainian].